

Co je to láska?

„Každý člověk – bez výjimky každý člověk – se dnes cítí nedostatečně milován, protože každý člověk umí jen nedostatečně milovat,“^{1/} poznamenal tváří v tvář moderním obtížím s láskou německý filosof Theodor Adorno (1903–1969). A opravdu si nelze nevšimnout, v jak zvláštní vztahové době žijeme. Většina z nás zažije vícero rozchodů, kolem padesáti procent manželství se v Česku rozpadne,^{2/} čímž se řadíme mezi státy s nejvyšší rozvodovostí v EU.^{3/} A jakkoli patří Češi ve srovnání se zeměmi Evropské unie k rozvodovým premiantům, přirozeně nejsou rozvodů ušetřeni ani občané jiných západních států. Žijeme tedy v době rozchodové? A jaké místo má láska v našem životě? Z hlediska filosofie musí dostat přednost ještě jiná otázka: Cože je to vůbec láska? Již zde se budeme potýkat s nemalými problémy. Ostatně současný německý filosof Peter Trawny (nar. 1964) poznamenává ve své knize *Filosofie lásky*, že natolik rozbujelý fenomén, jakým je láska, nelze jednoduše definovat.^{4/} Ale když ji nelze definovat, lze přece jen vysledovat několik základních přístupů.

Filosofie – „láska k moudrosti“ – má jeden z nejmocnějších citů již ve svém názvu. Platónský dialog *Symposion* je potud prvním systematictější zamyšlením o povaze lásky. Nutno dodat, že podíváme-li se na řecké úvahy o lásce, nejsou tak jednoznačně spojovány s partnerskou láskou, jako je tomu v současnosti. Nakonec i v Platónově *Symposionu* hraje ústřední roli láska k mladému chlapci. Sice je jisté i homoerotická láska láskou partnerskou, ale ve starověkém Řecku plnily homoerotické vztahy konkrétně mezi starším mužem a mladším chlapcem výchovnou a vzdělávací funkci. Tím se liší od partnerského vztahu, který je přinejmenším v současnosti vymezen rovnými vztahy mezi zúčastněnými. Ve starověkém Řecku se rovněž setkáváme se silným důrazem na lásku přátelskou. Pozoruhodně silné hnutí popisuje třeba v Homérově *Iliadě* Achillsés ve vztahu k Patroklovi.^{5/} Významný je pro starověkou literaturu rovněž příběh Antigony, která obětuje svůj mladičkový život pohřbu svého bratra.^{6/} Proslulé jsou rovněž verše básničky Sappó, která vyznává lásku ženám.^{7/}

Když se vrátíme k Platónovu dialogu *Symposion*, je stěžejní, že schopnost lásky zde odkazuje k naší duchovnosti. I v zamilovanosti totiž na druhém člověku, třeba na jeho těle, obdivujeme to, co překračuje jednotlivost. Když řeknu „To je krásné“, sice mi někdo může odporovat, ale může tak činit jen proto, že už ví, co je krásné. Láska, zalíbení v krásném potud odkazuje na něco, co nás překračuje, co podněcuje náš intelektuální zápal a vposled podle Platóna ústí v lásku nikoli k tělům, ale idejím, tedy k netělesným, mimosvětovým entitám, k nimž si zjednááme přístup myšlením.

Diotima, kněžka, která osvětluje Sókratovi, hlavní postavě dialogu, povahu lásky, popisuje jakýsi žebřík lásky:

„Kdo chce náležitou cestou jíti za touto věcí, musí z počátku v mládí chodit za krásnými těly a nejprve [...] milovat jedno tělo a tam plodit krásné myšlenky; ale potom má poznati, že krása, jevíci se na kterémkoli těle, jest sestra krásy na druhém těle, a má-li jíti za vnější krásou vůbec, bylo by velmi nerozumné, nepokládat každou krásu, jevíci se na všech tělech za jednu a tutěž. Když si toto uvědomí, musí se stát milovníkem všech krásných těl a naopak ustati v oně prudké lásce k jednomu, povznést se nad ni a pokládat ji za maličernou. Potom nabude přesvědčení, že krása v duších je cennější než krása těla, takže by mu stačil i málo sličný člověk, jen když by měl ušlechtilou duši, a takového by miloval, pečoval o něj a rodil by i vynalézal takové myšlenky, které by činily mladé lidi lepšími. Tím by byl přinucen pohledět dále na krásu, jevíce se v činnostech a v zákonech a uviděti příbuznost toho všeho vespolek, aby usoudil, že tělesná krása je něco malého.“^{8/}

Ten, kdo je účasten „erotického zasvěcení“, takto postupuje stupeň po stupni až k ideji krásna, ke krásnu samému.

Co si vy myslíte o vztahu tělesného a duševního či duchovního rozměru lásky a proč? Měli bychom překonávat tendenci zamilovávat se do jednotlivých krásných těl?

Moderní perspektiva je odlišná – již proto, že je zasazena do jiné společenské situace. V tradičních společnostech byly manželské vztahy součástí rodových struktur. Manželství plnilo širší společenskou roli než pouhé uspokojení emocionálních a fyzických potřeb. Bylo klíčové pro získávání majetku a jeho předávání z generace na generaci. V moderně, která je spjatá s industrializací, je kladen důraz spíše než na rody na menší skupiny, které se mohou efektivněji přemísťovat z venkova do města.

Tím se mění i filosofické důrazy. Za duchovního otce toho, co dnes nazýváme nukleární rodinou, platí německý idealistický myslitel **Georg Wilhelm Friedrich Hegel** (1770–1831). Lásku chápe především ze vztahu muže a ženy, zdůrazňuje tedy lásku partnerskou, a dále se zaměřuje na zpředmětnění této lásky, tedy na potomstvo. Nové je ještě něco. Do té doby byla zamilovanost mnohdy považována za chorobný stav, případně za stav vyšinutí, který je společensky nebezpečný, a proto je vyveden mimo hlavní struktury společnosti, tedy i manželství. Jazykem lásky hovořili umělci, kteří obdivovali svou múzu, anebo řeholnice vzývající Boha. Takto byla zamilovanost vypuzena ze středu společenského a rodinného života. Hegel jde jinou cestou: lásku a výslovně i zamilovanost považuje za základ společensky tak podstatné instituce, jakou je manželství.

A co více: Podle Hegela jsou nepřípustné domluvené sňatky. Tento postoj k manželství nazývá „velkou necitlivostí“, neboť se „z manželství [činí] prostředek pro jiné účely.“^{9/} Podobně „necitlivé“ by v tomto smyslu bylo vtaňovat do úvah o rodině otázky demografického, ekonomického či náboženského vývoje společnosti. Láska je suverénním citem, který nás vede k překročení vlastní jednotlivosti. V tomto smyslu má – ač je citem – mravní rozměr.

Prvním momentem lásky je, že nechci být samostatnou osobou pro sebe a že bych se cítil neúplný a nedokonalejší, kdybych jí byl. Druhým momentem je to, že se získávám ve druhé osobě, že v ní mám platnost, a této zase ona dosahuje ve mně. Láska je tudíž nejmohutnější rozpor, který rozvažování nemůže vyřešit,

protože neexistuje nic pevnějšího než tato puntualita sebevědomí,^{10/} jež je negována, a kterou přece mám mít afirmativně. Láska je vytváření a rušení tohoto rozporu zároveň; jakožto rušení je láska mravní jednotou.^{11/}

Komplikovanou formou, tak typickou pro Hegela, zde autor tematizuje přesvědčení, že láska je přirozená forma sebepřekročení, které je základem duchovnosti. Člověk je duchovní tvor, nakolik nechce setrvávat u jedné poznání, ale toto poznání rozšiřuje, a tím překračuje. Podobně se člověk stává duchovním, je-li připravený otevřít se a porozumět stanovisku druhého. Láska je předstupěň duchovnosti – v lásce jsme k druhému přirozeně „taženi“, a nacvičujeme si tak schopnost být u druhého, myslet s druhým.

V podobě mravního citu je láska základem manželství, které na nás zároveň klade nemalé nároky. Hegel tedy přitakal romantické lásce, vtáhl ji do nitra společnosti, ale považoval za nutné svázat ji s institucí manželství. Rozvody považoval za nemravnost, za neschopnost pracovat na sobě samém a překonávat sebe sama, přistupovat na stanovisko druhého, a díky tomuto odlišnému stanovisku proměňovat vlastní postoj.

Souhlasíte s tím, že nás láska vede k překročení vlastní jednotlivosti? A že rozvod vyjadřuje neschopnost či neochotu pracovat na sobě samém a překonávat sebe sama?

V souvislosti s tím, jak je v moderně nově oceněna zamilovanost a láska, si německý filosof a sociolog **Niklas Luhmann** (1927–1998) všimá toho, že lásku samu lze chápat spíše než jako niterný cit jako společenskou komunikaci svého druhu.^{12/} Společnost nám prostředkuje, co máme cítit, v jakém životním období máme tento cit zakusit, dále nás vede v tom, ke komu máme city chovat, a konečně nám předepíše i to, jak je máme vyjadřovat. V tomto smyslu je láska emocí jen druhotně, v první řadě je sociální strukturou, a o lásce dokonce můžeme hovořit jako o sociálním „vynálezu“.

Mnozí souhlasí s tím, že to, jak, koho a kolikrát za život milujeme, skutečně souvisí s dobou, a láska tak není neměnným citem. Četní myslitelé^{13/} si v tomto ohledu všimají, že moderní reflexivita lásky, tedy naše neustálé přemítání o tom, zda skutečně milujeme, jak moc milujeme a zda bychom neměli milovat někoho jiného, může samu lásku oslabovat, či ji dokonce přímo ničit. Zde jsme tedy u kořene „rozvodové doby“. Svoji roli zde patrně hrají nové způsoby komunikace. Především díky digitálním technologiím si uvědomujeme široké pole možností. Na každou volbu dopadá stín toho, co jsme si ne zvolili, a potud ji doprovází mučivá otázka: Rozhodli jsme se správně?

Do moderní lásky vstupuje motiv rozhodování vůbec nadměru často. To je přitom v samém protikladu k tomu, jak je láska tradičně tematizována, jako něco, co nás uchvátí, do čeho spadneme, jak naznačuje anglická fráze „to fall in love“. Současná filosofka a socioložka **Eva Illouzová** (nar. 1961) dokon-

ce upozorňuje na to, že míra racionality, která vstupuje do lásky a do volby správného partnera, natolik ovládla pole, že se stáváme svědky paradoxního zvratu. Jestliže se moderna vyznačovala odklonem od smlouvených manželství a uznáním zamilovanosti v její nepředvídatelnosti, dnes jako bychom se navraceli do stádia před modernu. Výběr partnerů je disciplína, do níž zapojíme moderní dohazovače – kouče, psychology či astrology, kteří mají zjistit, s kým by vztah mohl fungovat.^{14/}

Má Illouzová pravdu? Pokud ano, o čem tendence uvažovat racionálně o volbě partnera svědčí?

Podle Illouzové je i tento paradoxní posun dítětem moderny – svědčí totiž o snaze racionalizovat či systematizovat lásku. Existuje však ještě jeden typ racionalizace. S jeho výraznou podobou se setkáváme v díle **Arthura Schopenhauera** (1788–1860). Ten je přesvědčen, že láska je klamem, kterým příroda zajišťuje, abychom se rozmnožovali: „Příroda potřebuje tento strategický tah ke svým účelům.“^{15/} Zamilovanost je přemožením individuálních zájmů ve prospěch celku:

“*Co při vyšším stupni zamilovanosti dodává milencovým myšlenkám tak poetické a vznešené zdání, a dokonce transcendentní a hyperfyzické zaměření, díky němuž se zdá, že zcela ztrácí z očí svůj vlastní, velmi fyzický účel, je v podstatě to, že je nyní oduševněn géniem druhu, jehož záležitosti jsou nekonečně důležitější než všechno to, co se týká pouhých individuí.*^{16/}

Schopenhauer potud sdílí názor mnohých současných evolučních biologů, že láska není vlastně nic mystického, ale je nástrojem k zachování druhu. To je přirozené v podstatném ohledu pravda. Láska spěje k plodnosti. Ovšem je pozoruhodné, že člověk může milovat a zamilovávat se v kterýkoli čas svého života, zatímco u zvířete bývá tato fáze omezena jen na několik týdnů v roce. Zvířecí a lidská láska tak přece jen vykazují některé odlišnosti. Nehledě na to, že je biologické a evoluční hledisko nepochybně součástí záhady jménem láska, je rovněž součástí problému. Právě zmíněná Eva Illouzová upozorňuje na to, že vědecký přístup ke světu maří bezprostřední vztah k našim emocím, zpochybňuje jejich platnost, podřívá jejich závažnost. I tím se může věda promítat do naší schopnosti – či spíše neschopnosti – milovat.

Jde v lásce jen o „zachování druhu“? Jaké důsledky může mít fakt, když lidé interpretují lásku jako biologicky motivovaný klam či sebeklam?

1/ ADORNO, Theodor. *Erziehung nach Auschwitz*, Stichworte. Kritische Modelle 2, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1980, s. 98.

2/ *Rodinné chování v České republice: první děti později a mimo manželství*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Marriages_and_births_in_the_Czech_Republic/cs [online]. [cit. 26. 6. 2022].

3/ *EU crude divorce rate on the rise*, <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200710-1?inheritRedirect=true&redirect=/eurostat/en/news/whats-new> [online]. [cit. 26. 6. 2022].

4/ TRAWNY, Peter. *Die Philosophie der Liebe*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2019, s. 17 n.

5/ HOMÉR. *Ílias*. Přel. Rudolf Mertlík. Praha: Odeon, 1980, s. 274 n.

6/ SOFOKLÉS. *Antigoné*. Přel. Ferdinand Stiebitz. Praha: Artur, 2009.

7/ SAPPÓ. *Písně z Lesbu*. Přel. Ferdinand Stiebitz. Praha: Artur, 1978.

8/ PLATÓN. *Symposion*. Přel. František Novotný. Praha: OIKOYMENH 1994, str. 55, 210b.

9/ HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Základy filosofie práva*. Přel. Jaroslav Kudrna. Praha: Academia, 1992, dodatek k § 162, s. 200.

10/ Puntualita sebevědomí odkazuje k uzavřenosti našeho já.

11/ HEGEL, op.cit, s. 197.

12/ LUHMANN, Niklas. *Láska jako vášeň*, přel. M. Petříček, Praha: Prostor, 2002, s. 24 n.

13/ Viz třeba: GIDDENS, Anthony: *Living in a Post-Traditional Society*, in: U. Beck – A. Giddens – S. Lash: *Reflexive Modernization: Politics, Tradition, and Aesthetics in the Modern Social Order*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 56–109.

14/ ILLOUZ, Eva: *Warum liebe weh tut, Eine soziologische Erklärung*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2016.

15/ SCHOPENHAUER, Arthur: *Svět jako vůle a představa*, II, přel. M. Váňa, Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1998, s. 393.

16/ SCHOPENHAUER, op.cit, s. 407. Transcendentní je to, co překračuje přítomný konečný svět; hyperfyzické odkazuje k tomu, co je nad pouhou hmotnou přírodou.